

Ks. Marcin Kowalski – Lublin – Kielce

WIARA W CHRYSZTUSA JAKO JEDYNA DROGA ZBAWIENIA. ANALIZA RETORYCZNA RZ 1–4

Wstęp: Rok Wiary i wezwanie do szukania jej korzeni w Słowie Bożym

W *Motu proprio Porta fidei* ogłaszającym obchody Roku Wiary, Benedykt XVI pisze: „«Podwoje wiary» (por. Dz 14,27) są dla nas zawsze otwarte. Wprowadzają nas one do życia w komunii z Bogiem i pozwalają na wejście do Jego Kościoła. Próg ten można przekroczyć, kiedy głoszone jest Słowo Boże, a serce pozwala się kształtować łaską, która przemienia” (nr 1). W ten sposób rozpoczyna się list apostołowski, w którym papież wzywa Kościół do refleksji nad fundamentalnym aktem wiary, aktem, który decyduje o zbawieniu człowieka. Aby lepiej zrozumieć jego istotę i wagę, Benedykt XVI zachęca do zwrócenia się ku Słowu Bożemu zawartemu w Piśmie Świętym. W punkcie 3 *Porta fidei* pisze: „Musimy na nowo odkryć smak karmienia się Słowem Bożym, wiernie przekazywanym przez Kościół i Chlebem życia, danymi jako wsparcie tym, którzy są Jego uczniami (por. J 6,51)”.

Stary i Nowy Testament wyrastają z doświadczenia wiary wspólnoty, Izraela oraz Kościoła, opisują proces jej rodzenia się, oddają jej treść oraz wskazują owoce. Starotestamentowe pojęcie wiary najpełniej oddaje Pwt 6,4-9, gdzie opisuje się ją jako motywowaną miłością wierność Prawu. Spośród autorów Nowego Testamentu, podejmujących refleksję nad aktem wiary, szczególną uwagę warto zwrócić na św. Pawła. W jego pismach znajdujemy najbardziej przepracowaną koncepcję wiary jako uniwersalnej drogi zbawienia dla każdego bez wyjątku człowieka. Pawłowa wizja rodziła się poprzez lata wielorakich doświadczeń misyjnych, głoszenia Ewangelii, sporów z judeochrześcijanami oraz żydowską synagogą. Najdojrzalszy kształt znalazła ona w Liście św. Pawła do Rzymian. List ten, a konkretnie jego cztery pierwsze rozdziały, będą przedmiotem analizy w niniejszym artykule. W jaki sposób Paweł dowodzi, że wiara jest jedyną drogą zbawienia tak dla Greka, jak i dla

Żyda (Rz 1,16-17)? O jaką wiarę chodzi? Czy można mówić o pluralizmie wiary, który dopuszcza wiele religii, a co za tym idzie wiele dróg zbawienia, czy też zbawia tylko wiara w Chrystusa? Pytania te, kluczowe dla zrozumienia naszej chrześcijańskiej tożsamości, będą prowadziły nas w lekturze czterech pierwszych rozdziałów Listu do Rzymian.

1. Charakter Listu do Rzymian

Aby lepiej zrozumieć przesłanie Rz 1–4, przyjrzymy się najpierw charakterowi samego listu i okolicznościom jego powstania. Po z górą dwudziestu latach aktywnej apostołskiej misji Paweł decyduje się odwiedzić Rzym, stolicę imperium, i spotkać się z żyjącą tam wspólnotą chrześcijańską. Ponieważ nie jest to Kościół, który założył osobiście, przygotowuje swą wizytę, wysyłając list znany nam jako List do Rzymian¹. Powstaje on prawdopodobnie podczas pobytu apostoła w Koryncie i może być bezpiecznie umiejscowiony pomiędzy 55 i 58 A.D.² Jego celem jest przygotowanie pobytu apostoła we wspólnocie i zapewnienie mu pomocy w jego przyszłych planach misyjnych. Z listu przygotowującego apostołską podróż powstaje ostatecznie jedno z najciekawszych Pawłowych pism, w którym Apostoł Narodów spoglądając wstecz na swe dotychczasowe głoszenie i planując nieodległą przyszłość, podejmuje poważną refleksję nad naturą swojej misji i zawartością głoszonej przez siebie Ewangelii.

Tak bogata w treści korespondencja nie byłaby potrzebna, gdyby Paweł traktował Rzym tylko jako etap na drodze do Hiszpanii. Dla zorganizowania wyprawy wystarczyłaby krótka nota z prośbą o pomoc, tłumacząca plany apostoła, oraz powołanie się na współpracowników i przyjaciół w Wiecznym

¹ Teorie, że Paweł uważa wspólnotę w Rzymie jako pozbawioną fundamentu apostołskiego. [por. G. Klein, *Paul's Purpose in Writing the Epistle to Romans*, w: *The Romans Debate. Revised and Expanded Edition*, red. K. P. Donfried (Peabody, MASS 1991), s. 29–43] lub że chce nad nimi rozciągnąć swoją władzę [por. L. A. Jervis, *The Purpose of Romans: A Comparative Letter Structure Investigation* (JSNTSup 55; Sheffield 1991)] przeczą temu, co znajdujemy w liście.

² Na Korynt – jako prawdopodobne miejsce powstania – wskazywałyby zapiski w manuskrypcie B¹ i D¹ oraz lista nazwisk w Rz 16. Por. T. R. Schreiner, *Romans* (BECNT; Grand Rapids, MI 1998), s. 3–5; W. Hendriksen, *Exposition of Paul's Epistle to the Romans* (Grand Rapids, MI 1980), s. 14–15; C. E. B. Cranfield, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans* (London – New York 2004), s. 12–16; R. Jewett, *Romans. A Commentary on the Book of Romans* (Hermeneia; Minneapolis 2007), s. 18–21; B. Witherington, III, *Paul's Letter to the Romans. A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids, MI – Cambridge, U.K. 2004), s. 7; L. T. Johnson, *Reading Romans. A Literary and Theological Commentary* (Macon, GE 2001), s. 4; J. D. G. Dunn, *Romans 1–8* (WBC 38A; Dallas 1988), xliii.

Mieście (por. Rz 15,14–16,27). Paweł chce się zatrzymać w stolicy także, a może przede wszystkim po to, aby podzielić się z żyjącymi tam chrześcijanami Ewangelią, którą głosi (por. Rz 1,13-15)³. Jest to spójne z jego dotychczasową strategią, polegającą na wybieraniu na swoje bazy misyjne wielkich miast jak Efez czy Korynt. Apostoł doskonale zdaje sobie sprawę z faktu, że w miastach tych wymiana myśli i przepływ ludzi są o wiele szybsze niż na prowincji i że mogą one odegrać olbrzymią rolę w rozpowszechnianiu Dobrej Nowiny.

Jej zwarta prezentacja zawarta w Liście do Rzymian sprawiała, że pismo to nazywano w przeszłości rodzajem Pawłowej *summy teologicznej*. Dziś odchodzi się raczej od tego określenia, mówiąc o teologicznym charakterze korespondencji, w której Paweł przedstawia pewne problematyczne kwestie zawarte w jego Ewangeliu w bardziej pogłębiony i refleksyjny sposób⁴. Zwraca się przy tym uwagę na fakt, że list jest też pisany, aby odpowiedzieć na konkretne potrzeby i problemy Kościoła w Rzymie (por. Rz 1,11-12). Według niektórych Paweł pisze, aby przywrócić jedność modlitwy i liturgii pomiędzy chrześcijanami żydowskiego i pogańskiego pochodzenia (por. Rz 1–4; 9–11)⁵. Wizja ta jest jednak zbyt redukcjonistyczna wobec zakresu zagadnień, który odnajdujemy w liście. Poza tarciami na płaszczyźnie etniczno-religijnej, znajdującymi odbicie w Rz 1–4; 9–11, Rzymianie zmagają się z wyzwaniem natury moralnej dotyczącej życia wspólnotowego. Pawłowe egzorty dotyczą wielu z nich, poczynając od różnorodności charyzmatów, miłości braterskiej i przebaczenia (Rz 12), poprzez poddanie ziemskiej władzy (Rz 13), kończąc wreszcie na kwestiach związanych z czystością pokarmów (Rz 14) i wzajemnym zbudowaniem (Rz 15).

Najlepszym rozwiązaniem jest zatem przyjęcie, że List do Rzymian posiada wiele pragmatycznych celów i tylko interpretując poszczególne sekcje, możemy je rozpoznać⁶. Jednym z powodów napisania listu mogło być

³ W swoim wprowadzeniu do Listu do Rzymian Schreiner słusznie narzeka na redukcjonistyczny model socjologiczny dominujący w studiach nad Pawłem. W liście tym, twierdzi autor, znajdujemy przede wszystkim obraz Pawła ewangelizatora, poruszonego pragnieniem głoszenia Dobrej Nowiny oraz oddania czci Bogu poprzez zjednoczenie Kościoła w Rzymie i zorganizowanie dalszej misji do Hiszpanii. Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 22–23.

⁴ Por. S. K. Stowers, *A Rereading of Romans: Justice, Jews, and Gentiles* (New Haven 1994); T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 16; W. Hendriksen, *Romans*, dz. cyt., s. 25; B. Witherington, *Romans*, dz. cyt., s. 2; L. T. Johnson, *Reading Romans*, dz. cyt., s. 9–11.

⁵ Por. F. Watson, *Paul, Judaism, and the Gentiles: A Sociological Approach* (SNTS MS 56; Cambridge 1986).

⁶ Na temat takiej lektury listu zob. R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 79–90; D. J. Moo, *The Epistle to the Romans* (NICNT; Grand Rapids, MI – Cambridge, U.K. 1996), s. 20; A. J. M. Wedderburn, *The Reasons for Romans* (Edinburgh 1991); J. D. G. Dunn, *Romans 1–8*, liv-lviii.

oczywiście pragnienie Apostoła Narodów, aby załagodzić konflikt między Żydami i poganami w Rzymie. Ze względu na to Paweł mógł się zdecydować na przedstawienie podstawowych prawd Ewangelii, którą przepowiadał. W perspektywie jego bliskiej wizyty niezmiernie pomocne mogło być także rozwianie wątpliwości dotyczących głoszonej przez niego Dobrej Nowiny, szczególnie w świetle znanych zapewne Rzymianom sporów z judeochrześcijanami. Cel listu na pewno jest bardzo praktyczny. Paweł miał nadzieję na to, że wspólnota udzieli mu wsparcia w jego misji do Hiszpanii (por. Rz 15, 22-24)⁷. Apostoł wykracza jednak poza doraźne cele misyjne, ofiarując Rzymianom pismo, która ma ich pouczyć i ugruntować ich wiarę. Nawet jeśli uwierzyli już w Chrystusa, mieli jeszcze sporo do nauczenia się z Pawłowej Ewangelii.

2. Model retoryczny w Rz 1–4

Zanim przejdziemy do analizy Rz 1–4, musimy jeszcze zwrócić uwagę na jeden ważny czynnik, mianowicie sposób, w jaki czytać będziemy List do Rzymian. Coraz bardziej powszechna i popularna staje się aplikacja do listów Pawłowych zasad antycznej retoryki⁸. Oznacza ona, że pisma apostoła czytamy jako mowy retoryczne zawierające część wstępną (*exordium*), główną tezę (*propositio*), argumentację (*probatio*) oraz zakończenie (*peroratio*)⁹. Ma to swoje uzasadnienie w fakcie, że Paweł żyje w epoce, w której sztuka przemawiania jest wszechobecna i przynależy ściśle do kultury jego czasów. Nazwanie odbiorców Pawłowej korespondencji słuchaczami, samego zaś listu mową nie stoi także w sprzeczności z pisemnym charakterem korespondencji. Służy on raczej jako forma materialnego przekazu, podczas gdy sam list odczytywany był głośno wobec zgromadzonej wspólnoty. Znaczy to, że listy Pawła praktycznie funkcjonowały jako mowy i w rzeczywistości noszą w sobie wiele cech retoryki adresowanej do bezpośrednich słuchaczy: aspekt *kairotyczny* (związek z aktualnymi problemami wspólnoty), powtórzenia, antytezy, żywy, agonistyczny język, obecność fikcyjnego interlokutora (diatryba). Wszystko to miało ułatwić odbiorcom zrozumienie przekazu i podążanie za myślą mówiącego, w tym przypadku wysłannika odczytującego listy apostoła. Poza tym

⁷ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 3–5, 15–22; L. T. Johnson, *Reading Romans*, dz. cyt., s. 6–8.

⁸ Na temat zastosowania retorycznego *dispositio* do listów Pawłowych zob. J.-N. Aletti, *La dispositio rhétorique dans les épîtres pauliniennes. Propositions de méthode*, NTS 38 (1992), s. 385–401.

⁹ Na temat kompozycji (*dispositio*) mowy w starożytności zob. Arystoteles, *Rhet.* 3.13; Kwintylijan, *Inst.* 3.9.1.

Paweł, również w zgodzie z kanonami epoki, dyktował głośno swoją korespondencję sekretarzowi, co sprawia, że naturalnie nabierała ona cech języka mówionego¹⁰.

Wszystko to przekonuje nas zatem, aby czytać Rz 1–4 jako mowę¹¹. Na początku listu, podążając za regułami antycznej epistolografii, Paweł przedstawia się i określa swoich adresatów (otwarcie listu, Rz 1,1-7). Po tych wstępnych krokach podejmuje dialog ze swymi słuchaczami lub, ujmując to precyzyjniej, kieruje do nich swą mowę. Jej początkowa część, *exordium* (Rz 1,8-17), rozpoczyna się od klasycznego dla starożytnej korespondencji dziękczynienia oraz zapewnienia o modlitwie i trosce o adresatów (1,8-10), po których apostoł wyjawia swoje plany odwiedzenia Rzymu (1,11-15)¹². *Exordium* zamyka się słowami, które określić można jako główny temat Listu do Rzymian: Ewangelia jako droga zbawienia dla wszystkich – zarówno dla Żydów, jak i pogan¹³. W ten sposób część wstępna listu w generalnym zarysie przedstawia się następująco¹⁴:

Wstęp Listu do Rzymian (1,1-7):

- prezentacja autora (1,1)
- prezentacja Ewangelii (1,2-6)
- adresaci (1,7)

¹⁰ Więcej na ten temat zob. J. P. Achtemeier, *Omne Verbum Sonat: The New Testament and the Oral Environment of Late Western Antiquity*, JBL 109 (1990), s. 3–27; J. E. H. Richards, *Paul and the First Century Letter Writing. Secretaries, Composition and Collection* (Downers Grove, IL 2004).

¹¹ Na temat *dispositio* retorycznego w Liście do Rzymian zob. J.-N. Aletti, *La présence d'un modèle rhétorique en Romains: Son rôle et son importance*, Bib 71 (1990), s. 1–24; tenże, *God's Justice in Romans. Keys for Interpreting the Epistle to the Romans* (SB 37; Roma 2010) (od czasu do czasu korzystać też będziemy z wcześniejszej wersji tejże pozycji pt. *La Lettera ai Romani e la giustizia di Dio* [Roma 1997]). Zob. także R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 29–30; B. Witherington, *Romans*, dz. cyt., s. 16–22; W. Wuellner, *Paul's Rhetoric of Argumentation in Romans. An Alternative to the Donfried-Karris Debate*, CBQ 38 (1976), s. 330–351; J. S. Vos, *Sophistische Argumentation in Römerbrief des Apostel Paulus*, NovT 43 (2001), s. 224–444.

¹² Na temat epistolarnego dziękczynienia i motywu modlitwy, które mogą należeć zarówno do wstępu listu, jak i do jego korpusu zob. H.-J. Klauck, *Ancient Letters and the New Testament. A Guide to Context and Exegesis* (Waco, TX 2006), s. 21–23. Jednakże zwarty charakter ww. 1–7 oraz tematy wiary, Ewangelii i przyszłej wizyty w Rzymie łączące ww. 8–10 z ww. 11–17 sprawiają, że kwalifikujemy Pawłowe dziękczynienie oraz modlitwę jako należące już do *exordium*.

¹³ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 58.

¹⁴ W układzie epistolarnego *praescriptio* i *exordium* podążamy generalnie za J.-N. Aletti, *La lettera ai Romani*, dz. cyt., s. 44.

Korpus Listu do Rzymian (1,8–15,31)

Exordium (1,8-17) zawierające *główną tezę (propositio)* (ww.16-17)
 dziękczynienie i modlitwa (1,8-10)
 plany związane z wizytą w Rzymie (1,11-15)
 główna teza listu na temat Ewangelii Bożej (1,16-17)

Wielu badaczy zwracało już uwagę na fakt, że dwa wersy z Rz 1,16-17 mogą i powinny być odczytywane jako zapowiedź głównego tematu całego Listu do Rzymian¹⁵. To tu właśnie Paweł prezentuje Ewangelię jako uniwersalną *moc Bożą dla zbawienia wszystkich wierzących* (1,16). Teza, którą w oparciu o taksonomię retoryczną będziemy dalej nazywali *propositio*¹⁶, jest następnie rozwijana w części argumentacyjnej (*probatio*), na którą składają się także tzw. *sub-propositiones*, kolejne pod-tezy wspierające tę główną¹⁷. Pierwszą z nich odnajdujemy już w Rz 1,18, druga zaś pojawia się w Rz 3,21-22a. W ten sposób argumentacja Pawła (*argumentatio*) w Rz 1–4 dzieli się na dwie ściśle ze sobą powiązane części. Pierwsza z nich – 1,18–3,20 (z *peroratio* w 3,19-20) – opisuje grzeszną kondycję całej ludzkości oraz pryncypia rządzące Bożym sądem¹⁸. Druga część – 3,21–4,25 (z *peroratio* w 4,23-25) – skupia się na temacie usprawiedliwienia przez wiarę i podaje jego przykład w ST¹⁹. Obie części ostatecznie ściśle łączą się ze sobą, ukazując wagę wiary w Ewangelię/Chrystusa jako jedynej drogi zbawienia dla całej ludzkości. W formie graficznej model retoryczny w Rz 1–4 prezentuje się następująco:

¹⁵ Pomędzy badaczami, którzy mówią o retorycznym *propositio* w 1,16-17, możemy wymienić m.in.: J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 39 (*propositio* w praktyce do 1–11 lub nawet do rozdziału 15); R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 135; B. Witherington, *Romans*, dz. cyt., s. 47 (*propositio* i *partitio*). Zob. także J. D. G. Dunn, *Paul's Epistle to the Romans: An Analysis of Structure and Argument*, ANRW II, s. 2842–2890; tenże, *Romans 1–8*, dz. cyt., s. 37; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 253; C. E. B. Cranfield, *Romans*, I, s. 87; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 58–59.

¹⁶ Na temat wagi *propositiones* dla właściwego zrozumienia Pawła zob. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 38–40. Według autora *propositio* zapowiada temat, ale także uruchamia i napędza argumentację, która wyrażona zostaje w mniejszych lub większych jednostkach literackich.

¹⁷ Nasze analizy retoryczne opierają się na *dispositio* zaproponowanej w: J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 64, 87.

¹⁸ Por. J.-N. Aletti, *Rm 1,18–3,20. Incohérence ou cohérence de l'argumentation paulinienne?*, Bib 69 (1988), s. 48; tenże, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 87.

¹⁹ Por. tenże, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 54, 88.

Propositio (1,16-17)**Argumentatio (1,18-4,25)****Probatio I (1,18-3,20)***Sub-propositio* (1,18)*Pisteis* (1,19-3,18)*Peroratio/transitio* (3,19-20)**Probatio II (3,21-4,25)***Sub-propositio* (3,21-22a)*Pisteis* (3,22b-4,22)*Peroratio* (4,23-25)

Idąc dalej, w swojej monografii na temat Listu do Rzymian, Aletti zwrócił uwagę, że pomiędzy dwoma wyróżnionymi przez nas częściami *argumentatio* (*probatio I* i *probatio II*) zachodzi daleko posunięty paralelizm. *Sub-propositio* z 1,18 mówiącej o gniewie Bożym ciężącym nad całą ludzkością, odpowiada równie uniwersalne stwierdzenie o usprawiedliwieniu dla wszystkich przez wiarę w Chrystusa (*sub-propositio* w 3,21-22a). Ponadto w *probatio I* i w *probatio II* widzimy podobną sekwencję argumentów: od stwierdzeń opartych na faktach (1,19-32; 3,22b-26), poprzez serię pytań i odpowiedzi (3,1-9; 3,27-31), skończywszy na argumentach skryptyrystycznych (3,10-18; 4,1-22)²⁰. Wreszcie powinniśmy dostrzec wyraźny rozwój argumentacji Pawła, który zaczynając od Ewangelii i sprawiedliwości Bożej *wychodzącej od wiary i do wiary prowadzącej* (1,16-17), kończy na wierze w Chrystusa, która daje zbawienie bez Prawa. Zaskakujące może wydawać się, dlaczego Paweł nie rozpoczyna od razu od wiary w Chrystusa, lecz czyni ją dopiero punktem docelowym swojej argumentacji. Równie ciekawą kwestią jest tożsamość tajemniczego interlokutora Pawła z Rz 2,1-3,9. Na pytania te postaramy się odpowiedzieć w dalszej części analizy czterech pierwszych rozdziałów Listu do Rzymian.

3. Analiza retoryczna Rz 1-4

Mając przed oczyma to, jak w bardzo ogólnym zarysie prezentuje się linia argumentacyjna Rz 1-4, przejdziemy teraz do analizy retorycznej każdej z poszczególnych części interesującego nas bloku argumentacyjnego. Aby odpowiedzieć sobie na pytanie, w jaki sposób Paweł dochodzi do radykalnego stwierdzenia o jedynej drodze zbawienia przez wiarę w Chrystusa, przyjrzymy się najpierw uważnie tezie, którą stawia on w Rz 1,16-17, aby potem prześledzić rozwój argumentacji w Rz 1,18-4,25.

²⁰ Por. tamże, s. 87.

3.1. *Propositio* – Ewangelia mocą Bożą dla zbawienia wszystkich (Rz 1,16-17)

Propositio z Rz 1,16-17 jest ściśle połączone z poprzednią częścią *exordium*, w. 15, poprzez partykulę eksplikatywną *gar* („ponieważ”)²¹. W w. 16 Paweł podaje jeszcze jeden powód, dla którego tak bardzo pragnie głosić Ewangelię w Rzymie. Wyjaśnienie wykracza daleko poza kontekst jego przyszłej wizyty, przyjmując kształt uniwersalnego stwierdzenia, które zostanie później podjęte w całej rozciągłości Listu do Rzymian²²:

Propositio (Rz 1,16-17):

¹⁶ *Bo (gar)* je nie wstydzę się Ewangelii, jest ona *bowiem (gar)* mocą Bożą dla zbawienia każdego wierzącego, najpierw dla Żyda, potem dla Greka.

¹⁷ W niej *bowiem (gar)* sprawiedliwość Boża objawia się przez wiarę i ku wierze; jak jest napisane, „Sprawiedliwy przez wiarę żyć będzie”.

Ewangelia to moc Boża (*dynamis theou*) dla zbawienia każdego wierzącego w nią (w. 16). W swoim komentarzu do Listu do Rzymian Cranfield tak komentuje Pawłową konstatację:

Paweł stwierdza tu, że Ewangelia jest skuteczną siłą działającą w świecie ludzkim, aby przynieść zbawienie od gniewu podczas Sądu Ostatecznego i przywrócić chwałę Bożą, którą człowiek stracił przez grzech. Znaczy to, że jest ona zbawieniem o charakterze eschatologicznym, które odbija chwałę w teraźniejszości tych, którzy mają ją kiedyś dzielić z Bogiem²³.

Jewett, z drugiej strony, podkreśla obecność idei zbawienia w imperialnym Rzymie. Cezar August był nazywany „prawdziwym zbawicielem i dobroczyńcą całego rodzaju ludzkiego”, zaś Neron „zbawicielem i dobroczyńcą świata”. Wbrew temu polityczno-religijnemu kontekstowi Paweł stwierdza, że zbawienie manifestuje się w pozornie bezsilnych wspólnotach wiary opartych na Ewangelii²⁴. Apostoł nie wstydzi się jej głosić ani w Rzymie, ani poza jego

²¹ Por. U. Wilckens, *Der Brief an die Römer*, Teilband 1: Röm 1–5. Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 6/1 (Zürich – Neukirchen-Vluyn, 1978), s. 82.

²² Badacze zasadniczo zgadzają się, że elementy *propositio* z 1,16-17 pojawiają się później w innych częściach Listu do Rzymian: Rz 1,18–4,25 (sprawiedliwość Boża i zbawienie przez wiarę), Rz 5–8 (sprawiedliwość Boża i dar nowego życia), Rz 9–11 (sprawiedliwość Boża i zbawienie Izraela). Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 53–56; J. D. G. Dunn, *Romans 1–8*, dz. cyt., s. 37–38; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 253.

²³ C. E. B. Cranfield, *Romans*, dz. cyt., I, s. 89.

²⁴ Por. R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 138.

granicami, ani w jakimkolwiek miejscu pogańskiego świata. Niektórzy badacze łączą stwierdzenie Pawła z wczesnochrześcijańską formułą misyjną pojawiającą się w Mk 8,38 i Łk 9,26²⁵. Wspomniany już przez nas Jewett wskazuje tu na nowość objawienia krzyża, które stoi w centrum Ewangelii i które pomija to, co określone jako chwalebne i godne w innych tradycjach religijnych zarówno grecko-rzymskich, jak i żydowskiej²⁶.

Uniwersalność i niespotykany gdzie indziej charakter Dobrej Nowiny podkreślony jest poprzez Pawłowe wyrażenie „dla każdego wierzącego, najpierw dla Żyda, potem dla Greka”²⁷. Wzmianka o narodzie żydowskim stanowi nowość w stosunku do poprzednich wersetów, w których apostoł zdefiniował swoją misję jako obejmującą świat pogański (por. Rz 1,14). Z pewnością oddaje ona dobrze rozwarstwienie etniczno-religijne wspólnoty w Rzymie, która składa się z judeochrześcijan oraz chrześcijan pochodzenia pogańskiego²⁸. Jednak jej celem bardziej niż odpowiedzieć na tarcia we wspólnocie, jest podkreślenie uniwersalnego charakteru Ewangelii adresowanej praktycznie do całej ludzkości, bez wyjątku. Nie ma innej religii, która byłaby alternatywną drogą zbawienia. Nie jest nią także judaizm, czego Paweł dowodzić będzie w Rz 1,18–4,25.

Tymczasem w kolejnym w. 17, który pełni rolę retorycznego *ratio*, krótkiego uzasadnienia dla postawionej tezy, Paweł tłumaczy, dlaczego to właśnie w Ewangelii Bożej cała ludzkość znajduje swoje zbawienie²⁹. Podejmując

²⁵ Por. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 255; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 59; C. E. B. Cranfield, *Romans*, dz. cyt., I, s. 86.

²⁶ Por. R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 137.

²⁷ Emfaza na słowo „wszyscy” (πᾶς) „dla wszystkich wierzących” (1,16) jest charakterystyczna dla Listu do Rzymian. W 1,16 πᾶς pojawia się po raz czwarty, zmierzając ku ogólnej liczbie 70 w całym liście. Por. L. Gaston, *Paul and the Torah* (Vancouver 1987), s. 116–134. Na temat uniwersalnego charakteru Ewangelii zob. także T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 61–62.

²⁸ W rozróżnieniu Żydzi/Grecy R. Jewett (*Romans*, dz. cyt., s. 139–140) dostrzega zabieg Pawła starającego się zrównoważyć sytuację w Rzymie, gdzie większość „silnych” lub zorientowanych ku poganom grup dyskryminowała mniejszość „słabych”, zorientowanych na judaizm. W zgodzie z rewolucją wartości, którą Ewangelia uruchamia, odwracając pierwszeństwo Greków i Rzymian przed barbarzyńcami i mądrych nad nieuczonymi, Paweł stara się skorygować brak równowagi w Rzymie. Trudno sobie wyobrazić, jak zwykle wyrażenie „najpierw dla Żydów” mogłoby korygować sytuację we wspólnocie. Odnosi się ono wyraźnie do uniwersalnego charakteru Ewangelii. Poza tym – jeśliby przyjąć klucz socjologiczny dla lektury Listu do Rzymian – Paweł zaprzecza samemu sobie. Jego argumentacja zmierzająca do usunięcia idei własnej drogi zbawienia dla Żydów w istocie działa na korzyść chrześcijan pochodzenia pogańskiego.

²⁹ Por. J.-N. Aletti, *La lettera ai Romani*, dz. cyt., s. 30n. 4. Zob. także U. Wilckens, *Römer*, dz. cyt., I, s. 86. Na temat *ratio* w starożytnej retoryce zob. Kwintylijan, *Inst.* 5.10.33.

kluczowe pojęcie „wiary”, mówi o „sprawiedliwości Bożej” (*dikaiosynē theou*, w. 17) objawionej w Dobrej Nowinie³⁰. Pojęcie to, które w historii teologii i egzegezy skupiło na sobie ogromnie dużo uwagi badaczy, jest obecnie interpretowane w sensie Bożego atrybutu lub działania, przez które Bóg przywraca ludziom właściwą relację ze sobą³¹. Ewangelia zawiera w sobie zbawczą moc Boga, ponieważ objawia Jego plan zbawienia dokonujący się „przez wiarę” i zmierzający „ku wierze” (*ek pisteōs eis pistin*)³². Znaczy to, że „sprawiedliwość Boża” w historii świata zawsze operowała „poprzez wiarę” (por. później przykład Abrahama w Rz 4), doprowadzając ostatecznie człowieka do uznania „wiary” jako jedynej drogi zbawienia. W ten sposób w swoim klasycznym komentarzu do Listu do Rzymian ujmuje to Fitzmyer:

„Poprzez wiarę” oznaczałoby środek, przez który osoba ma udział w zbawieniu; „ku wierze” oznaczałoby cel Bożego planu (...). W każdym razie Paweł sugeruje, że zbawienie to kwestia wiary od początku do końca, całkowicie. Nie znaczy to, że przez Chrystusa i przez wiarę w Niego wszyscy ludzie są w stanie wypełniać

³⁰ Pomocne streszczenia poglądów badaczy na temat koncepcji „sprawiedliwości Bożej” można znaleźć w: D. J. Moo, *Romans 1–8* (Wycliffe Exegetical Commentary; Chicago 1991), s. 65–70, 75–86; M. A. Seifrid, *Justification by Faith: The Origin and Development of a Central Pauline Theme* (NTSup 68; Leiden 1992) s. 6–77; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 258–263; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 62–71; C. E. B. Cranfield, *Romans*, dz. cyt., I, s. 92–99.

³¹ Interpretacja ta zyskuje wciąż na popularności zarówno wśród katolickich, jak i protestanckich badaczy. Por. np. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 262; C. K. Barrett, *Romans*, dz. cyt., s. 19; C. E. B. Cranfield, *Romans*, dz. cyt., I, s. 96; D. J. Moo, *The Epistle to the Romans*, dz. cyt., s. 74; R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 142; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 64. Dodatkowo wspiera ją bliskość kolejnego wyrażenia „gniew Boży”, które bez wątpienia należy zinterpretować jako *genitivus subiectivus*. Inna możliwość to odczytanie „sprawiedliwości Bożej” jako daru Bożego (*genitivus obiectivus*) odnoszącego się do wierzącego, który czyni go bez winy w oczach Stwórcy (klasyczna interpretacja Lutra). Por. R. Bultmann, „Δικαιοσύνη θεοῦ”, JBL 83 (1964), s. 12–16; R. H. Mounce, *Romans* (NAC 27; Nashville 1995), s. 72–73.

³² R. Jewett (*Romans*, dz. cyt., s. 139) konsekwentnie interpretuje *exordium* i główną tezę Listu do Rzymian jako wywracające do góry nogami porządek społeczny Imperium Rzymskiego, dając pierwszeństwo słabym, niewolnikom i barbarzyńcom. „Jeśli to, co świat uznaje za pozbawione chwały posiada moc, zwycięży ono i przyniesie nową chwałę tym, którzy na nią nie zasługiwali, chwałę pozostającą w zgodzie ze sprawiedliwością Bożą. Wszyscy, którzy lokują swą nadzieję w Ewangelii, zostaną usprawiedliwieni, czyli umieszczeni we właściwej relacji w stosunku do najważniejszej areny, na której decyduje się chwała, do Bożego sądu. W ten sposób tryumf Bożej sprawiedliwości poprzez Ewangelię Chrystusa Ukrzyżowanego i Zmartwychwstałego osiągnięty jest przez przemianę systemu określającego to, co chwalebne i godne pogardy”. Zob. także B. Witherington, *Romans*, dz. cyt., s. 31.

prawo, lecz raczej że poprzez Boży dar w Jezusie Chrystusie ludzie wierząc w Niego, należą do Niego i mają udział w sprawiedliwości, która została objawiona w Jego Ewangelii³³.

Paweł przypieczętowanie swoją główną tezę cytatem z Pisma: *Sprawiedliwy przez wiarę żyć będzie* (1,17b)³⁴. Wiara to jedyny sposób na to, aby człowiek miał w sobie Boże życie³⁵. Oczywiście z kontekstu wynika jasno, że jest to wiara w Bożą Ewangelię. Ten argument *ex auctoritate* służy do nadania Pawłowej *propositio* statusu Bożej prawdy. Paweł nie głosi ludzkiej mądrości. Ukazuje prawdę objawioną, według której wiara w Ewangelię Bożą otwiera drogę zbawienia dla całej ludzkości.

Uderza fakt, że w głównej tezie brakuje wzmianki o Jezusie. Jaka jest natura wiary, która doprowadza całą ludzkość do zbawienia? Jest to tym bardziej zaskakujące, że chwilę wcześniej, w epistolarnym *praescritpio*, Paweł nie wahał się przed włączeniem długiego opisu swojej Ewangelii, której figurą centralną był właśnie Chrystus (1,3-4). W *propositio* strategia apostoła ulega zmianie. Jeśli Ewangelia ma być pokazana jako uniwersalna droga zbawienia dla wszystkich, Paweł rozpocznie od tego, co może być uznane przez wszystkich – zarówno Żydów, jak i Greków. Chrystus będzie punktem docelowym i szczytem argumentacji. Przyjrzyjmy się zatem temu, jak Paweł prowadzi swoich słuchaczy do odkrycia najważniejszej prawdy o Ewangelii jako jedynej drodze zbawienia dla ludzkości.

3.2. „Gniew Boży objawia się z nieba” (Rz 1,18-32)

Sub-propositio w Rz 1,18 stwierdza jasno: „Albowiem (*gar*) gniew Boży objawia się z nieba przeciw wszelkiej bezbożności i nieprawości tych, którzy nieprawością krępują prawdę”. Paweł rozpoczyna argumentację o konieczności zbawienia przez wiarę w Ewangelię Bożą (1,16-17) od wzmianki o gniewie Bożym, który wisi nad każdym grzesznikiem³⁶. Czy to nie dziwne? Czy apostoł strachem próbuje nakłonić swoich słuchaczy do przyjęcia prawdy o Dobrej Nowinie? Niekoniecznie. Po pierwsze, doświadczenie grzechu i zepsucia

³³ Zob. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 263. Na temat progresywnego charakteru wyrażen ilustrowanych przemianę w wierze zob. także Ch. L. Quarles, *From Faith to Faith: A Fresh Examination of the Prepositional Series in Romans 1:17*, *NovT* 45 (2003), s. 6–7.

³⁴ Na temat różnych tradycji przekazu tekstu w cytacie z Habakuka zob. J. A. Fitzmyer, *Habakkuk 2:3–4 and the New Testament*, w: *To Advance the Gospel: New Testament Studies*, red. tenże, (New York 1981), s. 236–246.

³⁵ Por. tenże, *Romans*, dz. cyt., s. 264.

³⁶ Zob. *gar explicativum* w 1,18 sugerujące rozwój myśli pomiędzy w. 17 i w. 18.

natury ludzkiej jest czymś powszechnym dla ludzi wszelkich religii i kultur, tworzy szerokie pole, na którym mogą się spotkać i hellenistyczne, i judaistyczne idee. Pamiętajmy, że w zgodzie ze strategią zawartą w *propositio* na tym etapie argumentacji nie ma jeszcze wzmianki o Jezusie. Będzie On jedynie punktem docelowym, do którego cała argumentacja prowadzi. Po drugie, temat gniewu Bożego daje doskonałą okazję do zdefiniowania zasad, na jakich działa „sprawiedliwość Boża”. Schreiner słusznie zwraca uwagę na fakt, że „sprawiedliwość Boża” polega zarówno na Jego zbawiającym, jak i karzącym działaniu³⁷. Obnaża ona zło ludzkiego grzechu i głębię Bożego gniewu. Przy całej słuszności tej uwagi należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że to nie pryncypium złożoności Bożej sprawiedliwości prowadzi myśli Pawła w Rz 1,18-32. Sąd Boży jest tu raczej punktem wyjścia dla udowodnienia uniwersalnego charakteru zbawienia dostępnego przez Ewangelię. Gniew Boży jest w tym sensie przeciwstawiony zbawczej Bożej sprawiedliwości i doświadczać go wszyscy, którzy nie przyjmują Ewangelii. Sąd ciężący nad całą ludzkością i jego kryteria staną się ostatecznie drogą, którą Paweł dojdzie do stwierdzenia o zbawieniu przez wiarę jako jedynym ratunku dla całej ludzkości.

Dla prawidłowego zrozumienia Rz 1,18-32 kluczową pozostaje jeszcze jedna rzecz. Argumentacja w tej części jest w sposób szczególny otwarta na perspektywę żydowską. Paweł wydaje się umieszczać w pozycji wierzącego Żyda, przekonanego, że przymierze z Bogiem chroni go przed Jego gniewem i jest dla niego znakiem pewnego zbawienia³⁸. W ten sposób na bazie ST osądza on grzechy pogan manifestujące się przede wszystkim w „bezbożności” (1,18-23) oraz w rozwiązłości seksualnej (1,24.26-27). Chociaż później pojawiają się także obrazy nawiązujące do nieprawości Izraela (zob. odniesienie do Ps 106,20 i Jer 2,11 w w. 23), a lista wykroczeń przypomina wady piętnowane przez autorów pogańskich (1,29-31)³⁹, w Rz 1,18-32 odnajdujemy wyrok potępienia spadający na pogan⁴⁰.

Aby dowieść, że gniew Boży rzeczywiście dosięga tych, którzy żyją w grzechu (*sub-propositio* w 1,18), Paweł ucieka się do argumentów

³⁷ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 77.

³⁸ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 62; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 79.

³⁹ Por. S. Wibbing, *Die Tugend- und Lasterkataloge im Neuen Testament und ihre Traditionsgeschichte unter besonderer Berücksichtigung der Qumran-Texte* (BZNW 25; Berlin 1959), s. 79. Na temat zabiegów retorycznych zastosowanych w kompozycji katalogu wykroczeń w Rz 1,29-31 zob. R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 164.

⁴⁰ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, s. 81–82. Przeciw J. Bassler, *Divine Impartiality: Paul and a Theological Axiom* (SBLDS 59; Chico, CA 1982), s. 122; G. N. Davies, *Faith and Obedience in Romans: A Study in Romans 1–4* (JSNTSup 39; Sheffield 1990), s. 47–52.

znanych dobrze z Pisma i żydowskich tradycji. Ukazują one Boga, który w przeszłości nieraz już okazywał swój gniew i stąd można się spodziewać, że okaże go także w czasie ostatecznym⁴¹. Pierwszym znakiem Bożej kary było oddanie pogan na pastwę ich rozwiązłości oraz żądz (1,24-27). Następnie wydani zostali ułomnemu rozumowi, wypełnieni wszelką nieprawością, podłością i niegodziwością (1,28-31). Boży gniew jest tu przedstawiony jako sprawiedliwy, wyważony i nie ukierunkowany na zniszczenie grzeszników, lecz raczej na przemianę ich serc. Paweł patrzy na świat poddany Bożemu gniewowi z perspektywy Żyda, który jest przekonany, że sam dzięki swemu przymierzu z Bogiem jest bezpieczny. Jak za chwilę się przekonamy, to poczucie bezpieczeństwa szybko zostanie wstrząśnięte⁴².

3.3. Pryncypia Bożego sądu (Rz 2)

Ukazawszy gniew Boży, który z nieba wylewa się na grzeszników, w Rz 2 Paweł przechodzi do kolejnego etapu argumentacji. Wyraźnie zmieniając styl, apostoł przestaje po prostu obserwować świat z perspektywy żydowskiej, lecz angażuje się w dialog ze swoim żydowskim interlokutorem⁴³. Jego celem będzie ukazanie, że Żydzi nie są wcale wyjęci spod Bożego gniewu i nadciągającego sądu (por. 2,1-3,8)⁴⁴. W jaki sposób Paweł zamierza tego dowieść? Ukazując obowiązujące wszystkich pryncypia Bożego sądu. Apostoł wymienia trzy z nich: 1. Niepodważalną wagę ludzkich czynów, nie deklaracji (2,6); 2. Bożą bezstronność (2,11); 3. Bożą znajomość ludzkiego serca (2,16)⁴⁵.

Punkt wyjścia stanowi stwierdzenie, że każdy człowiek będzie sądzony na podstawie własnych czynów. Bezużytecznym jest zatem potępiać innych, kiedy samemu postępuje się podobnie. Nikt z tych, którzy tak postępują, nawet ukryty za zasłoną przymierza z Panem i znajomości Prawa, nie wymknie się Bożemu sądowi (2,1-5)⁴⁶. Bóg odda każdemu według jego czynów: albo życie

⁴¹ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 68-69.

⁴² Por. tamże, s. 71.

⁴³ Na temat żydowskiego rozmówcy w Rz 2 zob. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 297. Na temat diatryby, którą Paweł stosuje w tym rozdziale, zob. S. K. Stowers, *The Diatribe and Paul's Letter to the Romans* (SBLDS 57; Chico, CA 1981), s. 93-96, 112-113; R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 192.

⁴⁴ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, s. 102.

⁴⁵ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 64, 71-72. Autor dzieli Rz 2 na cztery odpowiadające sobie sekcje: A ww. 1-8; B ww. 9-16; B' ww. 17-24; A' ww. 25-29.

⁴⁶ Postawa przedstawiona w Rz 2,3-4 pasuje doskonale żydowskiej idei relacji z Bogiem usankcjonowanej poprzez przymierze, które broni naród wybrany przed gniewem Stwórcy. Por. J. D. G. Dunn, *Romans 1-8*, dz. cyt., s. 81-82. Zob. także odniesienie do Prawa w Rz 2,13-15.17-20.23.25-27.

wieczne, albo gniew i zniszczenie (2,6-8). Po wyeksponowaniu tego kryterium, przychodzi pora na kolejną jednostkę retoryczną, Rz 2,9-16, i kolejne kryteria Bożego sądu, Bożą bezstronność oraz wgląd w ludzkie serce⁴⁷. Chwała i cześć lub kara i potępienie oczekują każdego człowieka, bez znaczenia, czy jest on Żydem, czy Grekiem. Zależą tylko od tego, czy czynił on dobro, czy zło (2,9-10). Bóg jest daleki od jakiegokolwiek stronniczości (2,10). Sytuacja, w jakiej znajdują się ci, którzy zgrzeszyli, znając Prawo, i ci, którzy zgrzeszyli bez jego znajomości, jest praktycznie jednakowa – niechybnie zginą (2,13). Z drugiej strony poganie, którzy podążają za wewnętrznym prawem wypisanym w ich sercach, będą sądzeni przez Pana, który odczytuje intencje ludzkich serc (2,14-16).

Niezachowujący Prawa Żyd, ku któremu Paweł *implicite* zwraca się w swej argumentacji w 2,1-16, zostaje wreszcie otwarcie nazwany w w. 17⁴⁸. Kolejna jednostka retoryczna, Rz 2,17-24, przedstawia postawę Izraelity pokładającego ufność w Bożym Prawie i chlubiącego się swoją relacją z Bogiem (2,17-20), aby pokazać, że to, czego naucza, stosuje się w pierwszej mierze do niego (2,21)⁴⁹. W ten sposób niezachowywanie Prawa sprowadza na niego tym większy grzech i obrazę Bożego imienia (2,21b-24). Ostatnia sekcja argumentacyjna, Rz 2,25-29, wskazuje na wartość obrzezania tylko wtedy, jeśli jest ono połączone z zachowywaniem Prawa (2,25)⁵⁰. Już tu mamy do czynienia z prawdziwym odwróceniem pozycji. Poganie, którzy nie znając Prawa, zachowują je, nazwani są prawdziwymi Żydami, podczas gdy tkwiący w grzechu Żydzi, stają się jak poganie (2,26-28). Ostatecznie najważniejszym kryterium, na podstawie którego Bóg dokonuje sądu, jest „obrzezanie serca” (2,29). Jeśli rzeczywiście tak jest, praktycznie znika różnica między poganinem i Żydem⁵¹. Jedyne obiekcje, które pozostają, są następujące: nawet jeśli

⁴⁷ Na temat żydowskiego podłoża pryncypiów Bożego sądu dokonującego się bezstronnie i na podstawie ludzkich czynów zob. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 72–78.

⁴⁸ J.-N. Aletti (*God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 78–79) podkreśla, że obiektem Pawłowej krytyki w Rz 2 nie są wszyscy Żydzi, lecz ci, którzy nie zachowują Prawa. Por. także T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 126. S. K. Stowers (*A Rereading of Romans*, dz. cyt., s. 143–158) twierdzi, że dyskurs skierowany jest przeciw żydowskim nauczycielom. Nawet jeśli tak jest, to w ich postaciach Paweł atakuje postawy i sposób myślenia judaizmu w ogóle.

⁴⁹ Na temat diatryby obecnej tutaj zob. S. K. Stowers, *The Diatribe*, dz. cyt., s. 96–98.

⁵⁰ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 126. Na temat znaku obrzezania funkcjonującego w mentalności narodu wybranego jako ochrona przed Bożym gniewem zob. także C. K. Barrett, *Romans*, dz. cyt., s. 55.

⁵¹ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 80–81; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 320.

Izraelita zgrzeszy, pozostaje przecież wciąż w przymierzu z Bogiem, które chroni go przed Jego gniewem. Po drugie, co z tymi, którzy zachowują wiernie przykazania Prawa? Czy będą zbawieni poprzez Prawo? To ostatnie przeszkody, które Paweł musi usunąć na drodze do uznania uniwersalnego charakteru Ewangelii jako jedynej drogi zbawienia dla wszystkich⁵².

3.4. „Nie ma sprawiedliwego, ani jednego” (Rz 3,1-20)

Rz 3,1-8 zaczyna się od odpowiedzi na pierwszą możliwą obiekcję – pomimo grzechu Izrael dzięki przymierzu wciąż znajduje się w wyjątkowej sytuacji. Apostoł stosuje styl diatryby – krytyczne pytania fikcyjnego rozmówcy, Żyda, otrzymują krótką, natychmiastową odpowiedź⁵³:

Rz 3,1-8: Przymierze z Bogiem nie chroni grzesznika przed Jego gniewem

Rozmówca: Z argumentacji wynika, że praktycznie nie ma różnicy między Żydem a poganinem. Czy znaczy to, że przynależność do narodu wybranego i znak obrzezania nie mają żadnej wartości (3,1)?

Paweł: Mają, to im przecież powierzono Słowa Boże, czyli Pisma i obietnice Przymierza (3,2)⁵⁴.

Rozmówca: Nawet jeśli niektórzy (spośród Izraelitów) zgrzeszyli, czy ich wina przekreśla Bożą wierność (3,3)?

Paweł: Nic podobnego, ale wierność ta okazuje się właśnie w Bożym sądzie (3,4).

Rozmówca: Jeśli nasza niesprawiedliwość służy ukazaniu Bożej sprawiedliwości, jak Bóg może wylać na nas swój gniew (3,5)⁵⁵?

⁵² Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 81–82.

⁵³ Por. R. Jewett, *Romans*, dz. cyt., s. 238–239; Ch. Song, *Reading Romans as a Diatribe* (SBL 59; New York 2004), s. 94–95; T. H. Tobin, *Paul's Rhetoric in Its Context: The Argument of Romans* (Peabody 2004), s. 118–121; A. Gignac, *Procès de l'human ou procès de Dieu? Le jeu intertextuel entre Rm 3, 1–9 et Ps 50 (LXX)*, RB 112 (2005), s. 46–62.

⁵⁴ λόγια τοῦ θεοῦ w 3,2 odnoszą się do Pism ST powierzonych Izraelowi. Por. J. W. Doeve, *Some Notes with Reference to τὰ Λογία τοῦ θεοῦ in Romans III, 2*, w: *Studia Paulina in honorem Johannis de Zwaan Septuagenarii*, red. J. N. Sevenster – W. C. van Unnik (Haarlem 1953), s. 111–123; D. R. Hall, *Romans 3:1–8 Reconsidered*, NTS 29 (1983), s. 185; G. N. Davies, *Faith and Obedience*, dz. cyt., s. 74; J. D. G. Dunn, *Romans 1–8*, dz. cyt., s. 130–31. Dokładnie rzecz biorąc, mogą odnosić się do obietnic zbawienia zawartych w Pismach. Por. J. Piper, *The Justification of God: An Exegetical and Theological Study of Romans 9:1–23* (Grand Rapids 1983), s. 105.

⁵⁵ Ostatnimi czasy podkreśla się coraz wyraźniej, że ww. 5-8 stanowią integralną część Rz 3,1-8 i nie odchodzą od głównego tematu, jakim jest status narodu żydowskiego będącego w przymierzu z Bogiem. Por. S. K. Stowers, *Paul's Dialogue with a Fellow Jew in Romans 3:1–9*, CBQ 46 (1984), s. 717; D. R. Hall, *Romans 3:1–8*

Paweł: Jak w przeciwnym wypadku mógłby sądzić świat (3,6)?

Rozmówca: Jeśli przez moje kłamstwo prawda Boża ujawnia się w całej wspaniałości, dlaczego jeszcze jestem nazywany grzesznikiem (3,7)?

Paweł: Ależ wtedy powinniśmy czynić zło, aby wynikło z niego dobro (3,8)!

Apostoł wykazuje niekonsekwencję, wręcz absurdalność obiekcji wysuwanych przez jego żydowskiego interlokutora. Ostatecznie ten, kto będąc grzesznikiem, próbuje schronić się pod skrzydłami Przymierza, zaprzecza pryncypiom Bożego sądu i sprawiedliwości (Rz 2)⁵⁶. Pierwsza obiekcja zostaje zatem usunięta. Pozostaje jeszcze przypadek Żyda, który wiernie wypełnia Prawo. Na czym polega jego przewaga? Nie istnieje, stwierdza Paweł, bo wszyscy znajdują się pod władzą grzechu. Nie jest to prywatna opinia apostoła, lecz stwierdzenie zawarte w Słowie Bożym. Potężny cytat z Pisma (3,10-18) obwieszcza z całą mocą: *Nie ma sprawiedliwego, nawet ani jednego* (3,10). Paweł starannie dobiera teksty mówiące o różnych aspektach zepsucia grzechem⁵⁷:

ww. 10-12b – Ps 13/14,1-3: powszechność zepsucia i odejścia od Bożych dróg

w. 13a – Ps 5,10: śmierć/fałsz (gardło jak otwarty grób i języki knujące zdradę)

w. 13b – Ps 139/140,4: kłamstwo/truczna (wargi pełne jadu)

w. 14 – Ps 9,28: przekleństwo (usta pełne przekleństwa)

ww. 15-17 – Iz 59,7-8: przemoc (nogi szybkie do przelewu krwi, drogi zagłady, nie pokoju)

w. 18 (rekapitulacja ww. 10-12) – Ps 35/36,1: brak bojaźni Bożej

Na uwagę zasługuje fakt, że teksty te mówią nie tylko o zepsuciu pogańskiego świata, lecz także Izraela. O ile Rz 3,10b-12 cytuje fragmenty ST mówiące o poganach (Ps 13,1-3), a Rz 3,13-14 opisuje bezbożnych (Ps 5,10; 9,28) o tyle w Rz 3,15-17 mamy cytat z Iz 59,7-9, gdzie mówi się o narodzie wybranym⁵⁸. Gdyby było inaczej, wciąż nierozwiązaną pozostawałaby obiekcja,

Reconsidered, dz. cyt., s. 184–185; F. Watson, *Paul, Judaism, and the Gentiles: A Sociological Approach* (SNTSMS 56; Cambridge 1986), s. 125; D. J. Moo, *Romans 1-8*, dz. cyt., s. 179; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 152.

⁵⁶ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 84; J. A. Fitzmyer, *Romans*, s. 325.

⁵⁷ Na temat rozbudowanego cytatu skrypturystycznego w Rz 3,9-18 zob. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 85. Por. także D.-A. Koch, *Die Schrift als Zeuge des Evangeliums: Untersuchungen zur Verwendung und zum Verständnis der Schrift bei Paulus* (BHT 69; Tübingen 1986), s. 179–184; C. D. Stanley, *Paul and the Language of Scripture: Citation Technique in the Pauline Epistles and Contemporary Literature* (SNTSMS 69; Cambridge 1992), s. 87–99. Na temat palestyńsko-żydowskiej formy literackiej *testimonia* obecnej tutaj zob. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 333.

⁵⁸ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 86.

że wierzący Żyd może osiągnąć zbawienie poprzez wypełnianie Prawa. Konkluzja pojawiająca się ostatecznie w *peroratio* (3,19-20) jest następująca: Pismo potwierdza, że cały świat jest winny wobec Boga (w. 19). Prawa nikt nie jest w stanie zachować, daje ono tylko bolesną świadomość grzechu⁵⁹. Jeśli nawet Żydzi będący narodem wybranym nie mogą wypełnić Prawa, wynika z tego, że nikt, włączając w to pogan, nie może uznać się przed Bogiem za sprawiedliwego⁶⁰. Bóg spogląda na całą ludzkość jak na masę grzeszników. W ten sposób wyjątkowa pozycja narodu żydowskiego zostaje ostatecznie podważona, przygotowując miejsce pod kluczowe stwierdzenie (*sub-propositio*) z Rz 3,21-22a⁶¹.

3.5. Zbawienie tylko przez wiarę w Jezusa (Rz 3,21-4,25)

W Rz 1,18-3,20 Paweł opisał grzeszną kondycję całej ludzkości. W kolejnej części swojej argumentacji (Rz 3,21-4,25) ukazuje rozwiązanie. Od świata pogrążonego w zepsuciu przechodzimy do świata odkupionego przez łaskę⁶². To tu właśnie pojawia się podkreślona z całą mocą waga postaci Jezusa. On jest zwieńczeniem historii zbawienia i punktem centralnym Pawłowej argumentacji. Teza z 1,16-17 mówiąca o sprawiedliwości Bożej objawiającej się w Ewangelii i działającej poprzez wiarę zostaje na nowo podjęta i rozwinięta w *sub-propositio* z Rz 3,21-22a. Dowiadujemy się z niego, że obiektem teże wiary jest Jezus i że ostatecznie wyklucza ona Prawo⁶³:

⁵⁹ W swoim przełomowym dziele na temat palestyńskiego judaizmu, Sanders zinterpretował ἔργα νόμου jako *identity markers*, znaki o charakterze etniczno-religijnym oddzielające Żydów od pogan. Zobacz krytykę jego propozycji w: T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 170-172; C. E. B. Cranfield, „*The Works of the Law*” in *the Epistle to the Romans*, JSNT 43 (1991), s. 89-101; A. Gieniusz, „*Identity markers*” o „*solus Christus*”: *Quale posta in gioco nella dottrina della giustificazione per fede in Paolo?*, „*Euntes Docete*”, 53 (2000), s. 7-27. O tym, że „uczynki Prawa” powinny być rozumiane jako wszystkie dzieła nakazywane przez Prawo Mojżeszowe, zob. także J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 338; B. Byrne, *Romans*, dz. cyt., s. 120-121. Wynika to jasno z ciągu myślowego w Rz 2, gdzie Żydzi są sądzeni ze względu na swój grzech polegający na nieprzestrzeganiu Prawa. Ten sam temat powraca w Rz 3,9-18 w odniesieniu do wszystkich. W w. 20 Paweł stwierdza ostatecznie, że sprawiedliwość wynikająca z zachowywania Prawa jest wykluczona, bo nikt nie jest go w stanie zachować. Zob. także bliską relację pomiędzy ἔργα νόμου i ἔργα w Rz 3,27-4,8.

⁶⁰ Por. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 162; C. E. B. Cranfield, *Romans*, I, dz. cyt., s. 196; D. J. Moo, *Romans 1-8*, dz. cyt., s. 208; F. Thielman, *Paul and the Law: A Contextual Approach* (Downers Grove, ILL 1994), s. 176-177.

⁶¹ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 84.

⁶² Na temat paraleli pomiędzy dwoma sekcjami argumentacyjnymi zob. tamże, s. 87-88; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 254.

⁶³ Na temat funkcji 3,21-4,35 ilustrujących zbawczą sprawiedliwość Bożą zob. T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 176.

Sub-propositio Rz 3,21-22a:

w. 21 Teraz jednak *niezależnie od Prawa* jawną się stała *sprawiedliwość Boża*, poświadczona przez Prawo i proroków,

w. 22a *sprawiedliwość Boża przez wiarę w Jezusa Chrystusa dla wszystkich wierzących.*

Widzimy, że 3,21-22a powtarza kluczowe wyrażenia z 1,16-17: „sprawiedliwość Boża” (w. 17) oraz „dla wszystkich wierzących” (w. 16). Sprawiedliwość Boża prowadząca ludzkość do odnowionej relacji ze Stwórcą i objawiona w Ewangelii, działa poprzez Jezusa Chrystusa. Wiara w Niego daje zbawienie i życie. Na zasadzie retorycznego *reversio* motyw wiary w Jezusa (w. 22a) jest później rozwijany w Rz 3,22b-26⁶⁴. Wszyscy zgrzeszyli i usprawiedliwieni są łaską Bożą przez odkupienie w Jezusie dostępne poprzez wiarę (3,24-25). Od teraz „sprawiedliwość Boża” ujawnia się przez to, że usprawiedliwia On grzeszników wierzących w Jezusa (3,26). Temat sprawiedliwości operującej niezależnie od Prawa (w. 21) podjęty zostaje w drugiej części (3,27-31). Ponieważ Bóg jest Bogiem zarówno Żydów, jak i pogan, zbawia On wszystkich w ten sam sposób, czyli przez wiarę w Jezusa. Szczególna droga zbawienia Żydów prowadząca przez uczynki i zachowywanie Prawa jest ostatecznie zniesiona. Chlubienie się z niej jest wykluczone⁶⁵. Pozostaje jedno kluczowe pytanie: czy to znaczy, że dar Prawa był pomyłką ze strony Boga i został teraz odwołany (3,31)? Nic podobnego, odpowiada apostoł. Usprawiedliwienie przez wiarę zostało przez Prawo zapowiedziane.

Paweł podejmuje ten temat w Rz 4, podając za przykład Abrahama, który uwierzył, zanim otrzymał znak obrzezania (4,1-12)⁶⁶. Podążając za historią Abrahama, tak jak została ona spisana w Księdze Rodzaju, Paweł stwierdza, że patriarcha został uznany za sprawiedliwego poprzez swój akt wiary (Rdz 15), a dopiero później wszedł formalnie w przymierze z Bogiem uwidocznione poprzez obrzezanie (Rdz 17). Stąd usprawiedliwienie Abrahama dokonało

⁶⁴ Zob. *reversio* w Rz 3,21-31: a) sprawiedliwość Boża poza Prawem (w. 21); b) sprawiedliwość przez wiarę w Jezusa (w. 22a); B') sprawiedliwość przez wiarę w Jezusa (ww. 22b-26); A') sprawiedliwość Boża poza Prawem (ww. 27-31).

⁶⁵ Raz jeszcze dzieje się tak dlatego, że nikt nie jest w stanie zachować Prawa. Por. J. Lambrecht, *Why Is Boasting Excluded? A Note on Rom 3, 27 and 4, 2*, ETL 61 (1985), s. 365–369; R. Thompson, *Paul's Double Critique of Jewish Boasting: A Study of Rom 3, 27 in Its Context*, Bib 67 (1986), s. 520–531.

⁶⁶ Por. J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 115–116; J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 369. T. R. Schreiner (*Romans*, dz. cyt., s. 210–211) słusznie zauważa, że Rz 4,1-8 potwierdzają 3,27-28. Pojęcia takie, jak „chlubienie się”, „uczynki”, „uznać”, „usprawiedliwić” i „wiara” są centralne w obu sekcjach.

się na podstawie wiary, a nie poprzez Prawo⁶⁷. W ten sposób także stał się on ojcem wszystkich wierzących – Żydów i pogan (4,11-12). Na temat wyjątkowej roli Abrahama jako ojca wszystkich wierzących w niezrównany sposób pisze Aletti:

Widzimy dlaczego Apostoł wybiera przypadek Abrahama, ojca wszystkich wierzących. Jeśli istnieje coś, czego syn nie może sam sobie podarować, lecz musi to otrzymać, to jest to właśnie tożsamość synowska. Nie można zrobić nic, aby ją zdobyć; może być jedynie podarowana, to znaczy można wierzyć, że tak się stanie. Konieczne jest także, abyśmy dodali, że to, co stosuje się do synów, którymi jesteśmy, jest prawdziwe przede wszystkim w stosunku do Abrahama, ponieważ otrzymał on swoją tożsamość ojca poprzez Słowo Boże. Ekonomia łaski lub wiary osiąga w ten sposób swój maksymalny zasięg jako historia obietnicy na drodze do zrealizowania, historia niezliczonej rodziny: od ojca aż do jego ostatnich synów, tak jak tylko wielu będzie wierzących! Najpiękniejszym ze wszystkich aspektów jest oczywiście to, że akt wiary Abrahama nie może być jedynym: w pewnym sensie otrzymuje on swą tożsamość ojca od wierzących, od tych wszystkich, którzy „tak liczni jak gwiazdy na niebie” (Rdz 15,5) będą wierzyć tak jak on. W ten sposób nasz akt wiary potwierdza tożsamość Abrahama jako ojca wszystkich wierzących, potwierdza płodność jego (i każdego) aktu wiary⁶⁸.

Tak jak Abraham został usprawiedliwiony przez wiarę w Boga wiernego swoim obietnicom (4,13-22), tak też usprawiedliwieni zostaną wszyscy, którzy wierzą w Tego, *który wskrzesił z martwych Jezusa, skazanego za naszego przewinienia i wskrzeszonego dla naszego usprawiedliwienia* (4,24-25).

⁶⁷ Por. J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 378. Więcej na temat żydowskiej egzegezy Pawła łączącej fragment z Rdz 15,6 (Rz 4,3b) i wyjaśniającej go przez drugi tekst z LXX Ps 31 (Rz 4,7-8) zob. w: J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 116–118; H.-J. van der Minde, *Schrift und Tradition bei Paulus. Ihre Bedeutung und Funktion im Römerbrief* (PThS 3; München 1976), s. 78–83; H. Moxnes, *Theology in Conflict: Studies in Paul's Understanding of God in Romans* (NTSup 53; Leiden 1980), s. 130–164; J. D. G. Dunn, *Romans 1–8*, dz. cyt., s. 197; L. H. Silberman, *Paul's Midrash: Reflections on Romans 4*, red. J. T. Carroll – C. H. Cosgrove – E. E. Johnson, (Atlanta 1990), s. 99–104; D.-A. Koch, *Schrift*, dz. cyt., s. 221–224. S. K. Stowers (*The Diabrobe*, dz. cyt., s. 155–174) słusznie zauważa, że metoda argumentacji poprzez *exemplum*, jak w przypadku postaci Abrahama, jest też popularna w grecko-rzymskiej retoryce.

⁶⁸ J.-N. Aletti, *God's Justice in Romans*, dz. cyt., s. 120–121. Na temat kontynuacji pomiędzy wiarą Abrahama a naszą wiarą zob. także U. Wilckens, *Rechtfertigung als Freiheit: Paulusstudien* (Neukirchen-Vluy 1974); J. A. Fitzmyer, *Romans*, dz. cyt., s. 370; T. R. Schreiner, *Romans*, dz. cyt., s. 228.

3.6. Podsumowanie

W ten sposób Paweł zamyka pierwszą większą sekcję argumentacyjną Listu do Rzymian, 1,18–4,25, która rozwija temat Ewangelii jako uniwersalnej drogi zbawienia dla całej ludzkości. Apostoł udowadnia swą tezę, wychodząc od obrazu zepsucia ludzkości, nad którą zaciążył gniew Boży (1,19-32). O ile w pierwszej części ostrze oskarżenia skierowane jest przeciwko poganom, o tyle w kolejnej, Rz 2, zwraca się także przeciw Żydom. Paweł dąży do wyeliminowania możliwej obiekcji mówiącej, że naród wybrany ma własną drogę zbawienia poprzez Prawo. W Rz 2 widzimy jasno, że zasady, na podstawie których Bóg sądzi ludzkość, są takie same dla Żydów i pogan. Następnie apostoł wskazuje jako niespójną z logiką Bożego sądu tezę o przymierzu, które chroni Izraelitów, nawet gdy grzeszą (3,1-8), oraz ukazuje, że Prawo samo stwierdza powszechny upadek całej ludzkości, która nie jest w stanie podążać według Bożych wskazań (3,9-20). Dlatego właśnie wszyscy bez wyjątku, Żydzi i poganie, potrzebują tej samej drogi usprawiedliwienia przez wiarę w Jezusa (Rz 3,21-22a). Zasada usprawiedliwienia przez wiarę nie jest niczym nowym w historii zbawienia, dowodzi Paweł, wskazując na historię Abrahama (Rz 4). Jego życie wiary uznane zostało za sprawiedliwość i stał się on wzorem dla wszystkich wierzących w Chrystusa, którzy w ten sposób otrzymują usprawiedliwienie.

4. Zakończenie: Rok Wiary okazją do odkrycia i głoszenia wiary w Chrystusa

Na końcu powróćmy raz jeszcze do dokumentu *Porta fidei* cytowanego we wstępie. Benedykt XVI wzywa w nim nas wszystkich do ponownego odkrycia treści i zastanowienia się nad samym aktem wiary (*Porta fidei*, 9). Materiał do refleksji, według papieża, znajdujemy we wciąż jeszcze czekającym na pogłębienie dziedzictwie Soboru Watykańskiego II oraz w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Podstawowym źródłem refleksji nad aktem wiary pozostaje jednak lektura Słowa Bożego. Chodzi o lekturę na poziomie zarówno intelektualnym (studium), jak i duchowym (modlitwa). W *Porta fidei* Ojciec Święty nakreśla ogólny program na Rok Wiary, program inspirowany notabene Pawłowym Listem do Rzymian: *Sercem przyjęta wiara prowadzi do usprawiedliwienia, a wyznawanie jej ustami – do zbawienia* (Rz 10,10) (*Porta fidei*, 10). W interpretacji Benedykta XVI serce wskazuje tu na fakt, że wiara jest darem Boga i działaniem łaski, „która przekształca osobę aż do głębi jej serca”. Nie należy zatem zapominać, kontynuuje papież,

że znajomość treści, w które należy wierzyć nie wystarcza, jeżeli następnie to serce, autentyczne sanktuarium człowieka, nie jest otwarte na łaskę, która

pozwała mieć oczy, aby spoglądać na głębię i zrozumieć, że to, co zostało przepowiedziane jest Słowem Bożym (*Porta fidei*, 10).

Słowo zawarte w Piśmie Świętym jest w stanie ożywić naszą wiarę tylko wtedy, jeśli przyjmujemy je jako Słowo Boże. W tym względzie rozumiałe stają wezwania Benedykta XVI, aby „pomóc wszystkim wierzącym w Chrystusa w stawaniu się bardziej świadomymi i ożywić ich przywiązanie do Ewangelii” (*Porta fidei*, 8). Papież operuje tu obrazami zaczerpniętymi z relacji międzyludzkich – przywiązanie do Ewangelii oznacza osobową więź nie z księgą, ale z obecnym w niej Chrystusem. To z kolei ma prowadzić ku drugiemu etapowi – czyli „wyznawania wiary ustami”. Dopiero potwierdzona publicznym świadectwem życia wiara prowadzi chrześcijanina do zbawienia.

Wiara, dająca usprawiedliwienie i prowadząca do zbawienia, to wiara w Ewangelię Bożą, czyli Jezusa Ukrzyżowanego i Zmartwychwstałego. Istnieje wiele religii i filozofii wskazujących drogę do szczęścia, które mogą zawierać w sobie „ziarna prawdy” (*Nostra Aetate*, 2). Jednak droga do zbawienia wiecznego prowadzi tylko poprzez wiarę w Jezusa (*Porta fidei*, 3). On jest jedynym Zbawicielem świata (*Porta fidei*, 6). Święty Paweł przekonuje o tym w Rz 1–4, wskazując na powszechne zepsucie świata, które wołało do Boga o powszechną drogę usprawiedliwienia w Jezusie. W świetle Słowa Bożego nasza chrześcijańska wiara nabiera niezwyklego znaczenia. Jest dla nas szczególną łaską, która otwiera nam bramy nieba. Równocześnie wzywa nas do tego, abyśmy przez osobiste świadectwo i głoszenie Dobrej Nowiny otwierali je dla innych. Zakończmy wymownymi słowami Benedykta XVI, w których mówi on o „sercach oświeconych Słowem Bożym”, otwierających zbawienie dla innych:

Wiara nastawiona na uchwycenie znaków czasu w chwili obecnej, zobowiązuje każdego z nas, abyśmy stawali się żywym znakiem obecności Zmartwychwstałego w świecie. Współczesny świat potrzebuje dziś szczególnie wiarygodnego świadectwa tych, których umysły i serca oświecone są Słowem Bożym i zdolni są otworzyć serca i umysły tak wielu ludzi na pragnienie Boga i prawdziwego życia, które nie ma końca” (*Porta fidei*, 15).

Summary

„FAITH IN CHRIST AS THE UNIQUE WAY OF SALVATION. THE RHETORICAL ANALYSIS OF ROM 1–4”

The point of departure for the present article is the appeal of Benedict XVI occasioned by the incoming Year of Faith, to rediscover the depth and importance of faith as described in the Sacred Scripture. The biblical text analyzed by the author is Rom 1–4 where we find the most elaborate Pauline reflection on the act of faith.

The first four chapters of the Letter to Romans turn out to be a carefully crafted argument centered on the universality of faith in Christ as the unique way of salvation for mankind. Paul proves it by showing first the wrath of God pending over the sinful pagans (Rom 1:18-32). Subsequently, to remove the Jewish exception, the apostle demonstrates that the same criteria according to which God judges the pagans are applicable to the Jews alike (Rom 2). Rom 3 brings forth a massive biblical quotation (*argument ex auctoritate*) announcing that both the pagans and the Jews are utterly corrupt and sinful before God and in consequence all mankind needs the one universal way of salvation in Christ. Rom 4 based on the example of Abraham shows faith as a principle according to which God always operated in the history of salvation. The article finishes with the practical application of the biblical reflection on faith: it should help us to live it as the most precious gift of grace and to spread it so that others may be saved too.

Key-words: Year of Faith, Saint Paul, Rom 1–4, faith, salvation

Ks. dr Marcin KOWALSKI – ur. w 1977 r. w Kielcach, ukończył studia z tytułem doktora nauk biblijnych w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Pracownik Instytutu Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wykładowca Pisma Świętego w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach oraz w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Lublinie. Specjalizacja – Pisma Pawłowe.